

Використання економічних механізмів розвитку водогосподарського комплексу України в кризових умовах

Ковшун Н.Е.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки підприємства
Національного університету водного господарства і природокористування

У статті визначено позитивні та негативні фактори впливу на функціонування економічних механізмів розвитку водогосподарського комплексу для умов, що нині склалася в Україні. Проведено аналіз впливу кризових явищ на дієвість основних економічних механізмів.

Ключові слова: водогосподарський комплекс, водокористування, економічний механізм, криза, фактори розвитку.

Ковшун Н.Э. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ ВОДОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ

В статье определены положительные и отрицательные факторы, влияющие на функционирование экономических механизмов развития водохозяйственного комплекса для условий, которые в настоящее время сложились в Украине. Проведен анализ влияния кризисных явлений на действенность основных экономических механизмов.

Ключевые слова: водохозяйственный комплекс, водопользование, экономический механизм, кризис, факторы развития.

Kovshun N.E. USE OF ECONOMIC MECHANISMS OF WATER COMPLEX OF UKRAINE IN CRISIS

In the article the positive and negative impacts on the functioning of economic mechanisms for water complex conditions currently prevailing in Ukraine. The analysis of the impact of the crisis on the effectiveness of basic economic mechanisms.

Keywords: water complex, water use, economic mechanism, crisis, development factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Циклічний розвиток економічних систем передбачає регулярне коливання фінансових, виробничих, суспільних та інших процесів. Закономірним процесом є виникнення кризи – ситуації, коли постає необхідність руйнування складених пропорцій, структур та цілих систем. При цьому поряд із занепадом непродуктивних утворень виникає можливість створення нових, більш прогресивних, динамічних, гнучких тощо відповідно до вимог часу.

Кризи мають різний вияв на різних ринках. Окремою сферою є ресурсні ринки, де тісно переплітаються економічні, соціальні та екологічні інтереси суспільства. Їх функціонування визначається системою природокористування, що створюється відповідними організаційно-економічними та правовими механізмами. Управління природокористуванням є надзвичайно важливим під час залучення до виробничих процесів водних ресурсів, які є життєво необхідними для існування людини.

Формування економічного механізму водокористування відбувалося поступово, з ура-

хуванням рівня розвитку продуктивних сил, принципів функціонування ресурсних ринків та особливостей національної економіки. Нині можна стверджувати про існування такого механізму, який за допомогою різноманітних важелів (цін, платежів, податкових пільг та покарань) продукує умови функціонування водогосподарського комплексу.

Проте сучасні реалії інтеграції до Євросоюзу, кризові явища в національній економіці, переосмислення цінності водних ресурсів потребують додаткових досліджень можливостей розвитку та вдосконалення економічного механізму водокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив економічного механізму на ефективність використання природних ресурсів вивчався вітчизняними дослідниками у цілому та за окремими видами природних ресурсів [1; 4; 6; 7; 9]. Визнано, що водогосподарський комплекс (ВГК) подібно до інших природних комплексів, які чітко локалізовані у межах внутрішньої системи держави, у своєму розвитку відчуває вплив фінансово-еко-

номічних процесів. Особливістю цього впливу є двостороння взаємодія, коли комплекс є реципієнтом сформованих ефектів, а також може виступати їх генератором, формуючи і привносячи нові принципи і тенденції до внутрішньої системи держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для того щоб водокористування здійснювало суттєвий вплив на підтримку і забезпечення сталого розвитку як держави у цілому, так і ВГК зокрема, необхідно, щоб цей процес регулювався активним набором економічних механізмів. Тобто таких механізмів, які мають здатність стимулювати ощадне та ефективне використання води. Механізмами, що забезпечують такий взаємозв'язок, такі. По-перше, фінансування стимулювання водокористувачів і водоспоживачів із боку держави. Подібні стимули є дієвим інструментом зміни поведінки щодо використання води (особливо для потужних промислових об'єктів). По-друге, на основі фінансових обмежень, що впроваджуються державою (екологічні збори, штрафи і т. п.). По-третє, через можливість структур водокористування генерувати внутрішні фінансові потоки (і виступати, таким чином, повноцінним бізнесовим суб'єктом).

Стимули, обмеження і здатність до формування прибутку спонукають суб'єктів використання ставитися ощадливо до водних ресурсів та розглядати їх як цінний елемент навколишнього середовища. А це, своєю чергою, сприяє утвердженню екологічного складника концепції сталого розвитку [8]. Таким чином, за умови ефективного впровадження економічних механізмів у сфері водних ресурсів сталий розвиток отримає додатковий імпульс до свого становлення.

Сучасні зміни в економіці не лише України, а й світу в цілому призводять до змін у дієвості функціонування описаного механізму залежно від принципів, на яких він побудований, тому нагальною потребою є перегляд системи природокористування та визначення основних напрямів її вдосконалення.

У даному дослідженні проведено аналіз та оцінку впливу кризових явищ на дієвість основних економічних механізмів розвитку ВГК, що здійснюють вагомий вплив на роботу комплексу. При цьому особлива увага надана позитивним та негативним факторам впливу на функціонування і розвиток економічних механізмів ВГК для умов, що нині склалися в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо зосередити увагу на тому, що економічні механізми у своєму розвитку і

використанні перебувають у контексті впливу низки факторів, які визначають можливості й особливості їх дії. Такі фактори формують межі «поля діяльності», рамки якого визначають «розмах (діапазон) активності» конкретного економічного механізму. Якщо вплив фактору є занадто сильним, то можливості активності механізму значно змінюються. Якщо вплив здійснює стимулюючий фактор, то активність отримує імпульс до свого прискорення і зростання, несприятливий – суттєво обмежується.

Визначимо основні чинники впливу на функціонування і розвиток економічних механізмів ВГК для умов України на основі оцінки основних позитивних факторів та несприятливих. Серед позитивних факторів виділимо такі.

1. Використання наявних та імплементація нових економічних механізмів як вимога ринку. Поточні умови та вимоги спонукають до активнішого використання економічних механізмів функціонування комплексу. Якщо комплекс хоче бути самодостатнім, упроваджувати ефективні проекти, задовольняти повною мірою потреби споживачів та будувати прийнятні стосунки з державою, він має орієнтуватися на використання економічних інструментів. Дотримуючись зворотної точки зору (ігнорування економічних механізмів), це може призвести до його ринкової ізоляції та локалізації поза фінансово-економічною сферою та потоками, що нею формуються [12].

2. Наявність позитивного досвіду використання економічних механізмів. Як показує поточний досвід, можливо навести приклади використання механізмів, які визначаються сприятливими наслідками. Незважаючи на поточні проблеми, активізація цих механізмів дала свої позитивні результати. Широко використовуються донорські та консервативні механізми. Поступово знаходять своє відображення реципієнтні та інноваційні. Щодо перших, то як приклад їх використання можливо навести офіційну інформацію Державного агентства водних ресурсів, згідно з якою надходження за рахунок надання платних послуг становить близько 0,5 млрд. грн. протягом року [3].

3. Наявність у межах внутрішнього економічного простору України численних потужних компаній, які зацікавлені в установленні партнерських відносин зі структурами ВГК. Мова йде про існування потенціалу такої взаємодії. Наприклад, потужний металургійний завод, розташований у південно-східних областях України, зацікавлений у постачанні на свої

виробничі потужності певної додаткової кількості водних ресурсів (для розширення виробництва). Він співпрацює з місцевими структурами державного водного комплексу. Із боку підприємства можливе фінансування будівництва додаткових водогонів та їх підтримка в належному стані, а також плата за користування водою. Можливе будівництво каналізаційних або очисних споруд для відведення стічних вод як для промислового підприємства, так і сусідніх населених пунктів. Керівництво комплексу бере на себе зобов'язання сприяти такому проекту (відповідно до екологічних норм області), забезпечити його супровід тощо.

Увесь спектр співпраці приватних структур зі структурами водного комплексу доцільно проводити на засадах державно-приватного партнерства, яке тільки починає впроваджуватися в Україні [2; 13]. До цього процесу можливо залучати і потужні міжнародні компанії, підприємства яких працюють в Україні (і мають можливості для таких проектів), зокрема Coca-Cola, Procter and Gamble, Arcelor Mittal та ін ДПП.

4. Упровадження нових форм економічного інструментарію в контексті євроінтеграційних процесів. Україна обрала курс на інтеграцію до ЄС. А це, своєю чергою, передбачає також і залучення до цього процесу водного комплексу та стимуляцію впровадження економічних механізмів [11].

5. Можливість залучення додаткових кредитних ресурсів від зарубіжних фінансових інституцій. Як продовження попередньої позиції, на поточному етапі Україна має значні можливості рецепції зарубіжної допомоги, кредитів для розбудови свого інфраструктурного середовища. Це напряду стосується і ВГК, реалізація значних кредитних програм для якого дасть змогу ефективніше використовувати економічні механізми регулювання. Важливо, щоб залучені ресурси спрямовувалися переважно на впровадження принципово нових економічних відносин у межах комплексу, на проведення його якісної трансформації.

Серед несприятливих факторів впливу на функціонування і розвиток економічних механізмів ВГК основними є такі.

1. Низький рівень розвитку інфраструктурного середовища, що полягає у відсутності необхідного «інфраструктурного субстрату», який би зробив можливим ефективне використання наявних і впровадження нових інструментів і підходів. Виступає одним із найважливіших стримуючих факторів. Навіть якщо

суб'єкти висловлюють прагнення використовувати економічні механізми, цього буде недостатньо, якщо в країні не буде сформоване адекватне середовище для їх використання.

2. Відсутність стратегічних пріоритетів розвитку та впровадження. Мова йде про те, що економічні механізми для свого кращого функціонування потребують чітких засад подальшого розвитку, які б формували уявлення про межі використання, особливості імплементації тощо. Безперечно, на нині існують подібні документи, які регулюють діяльність ВГК, його складників, однак належну увагу економічному інструментарію не приділено.

3. Перешкоди з боку державних органів. Зрозуміло, що на поточному етапі розвитку превалюючий вплив на діяльність ВГК здійснює держава, тому саме вона і контролює його діяльність. Це не є несприятливою рисою, оскільки за таких умов гарантовано стабільне державне фінансування та інша ресурсна підтримка. Сенс проблеми полягає у тому, що держава, незважаючи на декларативність вільного ринку, децентралізації, не бажає втрачати контроль над державними установами та фінансовими потоками, що роками знаходилися під її управлінням. Вона намагається забезпечити себе від можливих змін. Відповідно, її дії будуть спрямовані на їх мінімізацію. Це може відбуватися шляхом законодавчих новацій, які б могли обмежити діяльність інших структур, або загальна декларативність, яка є доцільною тільки в теоретичному сенсі.

4. Неefективний менеджмент комплексу. Структури комплексу мають значний потенціал для ефективного використання економічних механізмів. Разом із тим наявний потенціал і ресурси освоюються і використовуються не досить ефективно. Однією з причин цього є низька кваліфікація управлінської структури комплексу та подібна ефективність роботи.

У цьому разі важливо зосередити акценти на такому моменті: мова не йде про повне відсторонення держави від впливу на функціонування комплексу, а про трансформацію її ролі. Необхідний якісний та ефективний державний менеджмент, який би забезпечив реалізацію державних стратегічних пріоритетів у водній сфері за можливості залучення до цього процесу і додаткових структур (приватних).

5. Низький рівень взаємодії між структурами ВГК та суб'єктами бізнесу. На відміну від решти механізмів економічні більшою мірою орієнтовані на фінансово-економічний вимір, де активну роль відіграють приватні ініціа-

тиви та бізнесові стосунки. Зважаючи на це, однією з умов розвитку економічних механізмів є взаємодія між структурами комплексу та суб'єктами бізнесу. Як свідчить поточний досвід, контакти між цими сторонами є фрагментарними та ситуативними. Бізнесові структури (як наслідок дії об'єктивних причин) не вбачають у взаємодії вигоду для себе та довготривалі прийнятні відносини.

Досліджуючи особливості економічних механізмів функціонування ВГК, важливо акцентувати увагу на часових характеристиках процесу: у стабільних умовах формуються стимулюючі фактори впливу на використання механізмів, тоді як у кризових – несприятливі, які перешкоджають і знижують можливості використання та імплементації. У цьому сенсі варто відзначити, що кризові умови багато вчених розглядають із погляду (латентних) можливостей, які можуть активізуватися саме в період нестабільності та зрушень. І це стосується не тільки сфери водних ресурсів, але й національної економіки загалом. Наприклад, зазначається про якісні можливості розвитку економіки саме в умовах кризи [10]. Подібної точки зору дотримується і колектив авторів-дослідників питань економічної теорії, а також фахівці Інституту політики [5].

Зазначаючи про періоди стабільності та криз, Україна зі здобуттям незалежності проходила як перші, так і другі часові періоди. Кризові періоди були зумовлені переважно політичними та економічними процесами як у межах самої держави, так і поза її територією (світові кризові явища). Події, що почалися в

2014 р. (військова агресія Російської Федерації), показали, що до причин генерації кризових явищ можуть долучатися й інші фактори. Наведені періоди, чергуючись, формують конкретне тло, на фоні яких і відбувається розвиток комплексу.

Відзначимо, що стабільні і кризові періоди по-різному здійснюють вплив на якісні і кількісні сторони функціонування комплексу. На рис. 1 проілюстровано набуття ознак кризовості та її вплив щодо різних характеристик.

Як бачимо, до точки 2 (Т2) як кількісні, так і якісні показники визначаються зростаючою тенденцією, після якої для обох процесів характерний спад. Далі характерна точка біфуркації (розподілу) тенденцій (Т3): кількісні ознаки визначаються пролонгацією усталеного процесу, тоді як якісні можуть залишитися на стабільному рівні або ж навіть максимізуватися.

Чому можливі такі процеси? Зокрема, як наслідок розкриття нових можливостей та прихованого потенціалу. Часто зниження кількості, на перший погляд, може говорити про загальну несприятливу ситуацію, однак такі процеси можуть формувати можливість та імпульс до розвитку якісних ознак.

Ці процеси й особливості здійснюють прямий вплив на використання економічних механізмів функціонування ВГК. Отже, вірогідно припустити, що будь-який кризовий момент суттєво знижує можливості використання економічних механізмів. Алгоритм дії кризи на використання механізмів передбачає такі кроки: початок і прояв кризи (у межах внутріш-

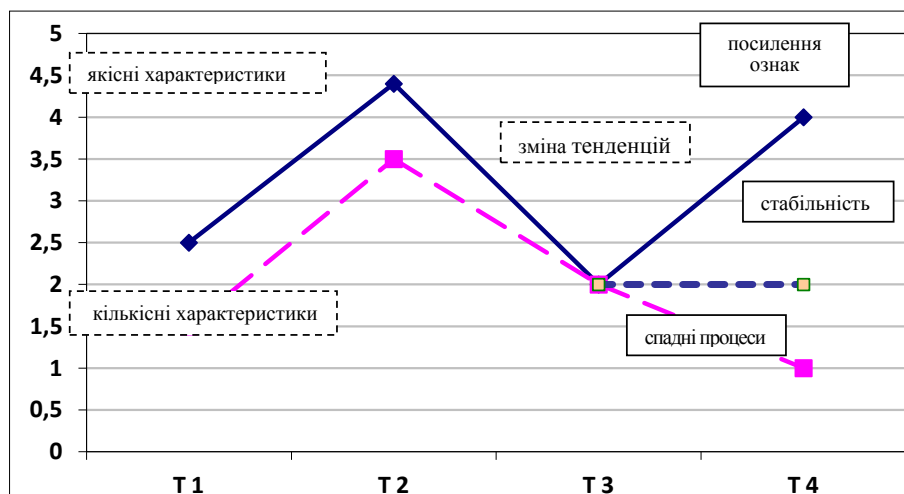


Рис. 1. Можливості впливу стабільних і кризових періодів на функціонування ВГК: T1 – початковий етап розвитку; T2 – точка кризи, початок спаду; T3 – точка біфуркації; T4 – диференціації розвитку

нього простору держави) \Rightarrow падіння базових макроекономічних показників \Rightarrow погіршення загальної ситуації у переважній більшості сфер \Rightarrow вплив цих процесів на функціонування ВГК \Rightarrow зниження інтенсивності розвитку комплексу, падіння його показників \Rightarrow зменшення можливості використання економічних механізмів діяльності. У цьому разі важливо зазначити, що мінімізують можливості використання механізмів не тільки низькі показники роботи комплексу, але й несприятлива внутрішня ситуація в державі. Як наслідок цих процесів, можливе падіння кількісних показників використання економічних механізмів.

Щодо позитивного впливу криз на механізми, то можливо навести окремі моменти сприятливого впливу. Наприклад, досить вірогідним є поліпшення структури державних відрахувань на підтримку роботи комплексу (мінімізація другорядних витрат, поліпшення оперативного реагування). Структура інвестиційних витрат на підтримку роботи комплексу також зазнає змін у бік більших акцентів на місцеві ініціативи (а не очікування надходжень від центральних органів влади). Також

можливе залучення до обігу механізмів, використання яких не було актуальним за стабільних умов.

Після проходження кризових явищ важливо закріпити здобутки, сформовані в умовах нестабільності, та пролонгувати їх дію і на сталі періоди. Таким чином, у посткризовому періоді можливе гармонійне використання як попередніх механізмів, так і закріплення позитивних напрацювань кризового етапу.

Висновки з цього дослідження. Отже, економічні механізми у своєму розвитку і використанні перебувають у контексті дії низки факторів, які формують межі «поля діяльності», що визначають «розмах (діапазон) активності» конкретного економічного механізму. Існують об'єктивні фактори впливу на функціонування і розвиток економічних механізмів ВГК. Разом із тим на якісні та кількісні параметри розвитку комплексу та використання економічних механізмів його функціонування впливають періоди стабільності або кризи. Для ВГК України можливим є позитивний вплив кризових періодів на використання економічних механізмів розвитку комплексу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голян В.А. Інвестиційне забезпечення сфери водокористування: інституціональне підґрунтя та галузеві особливості / В.А. Голян, І.І. Андрущук // Економіст. – 2013. – № 8. – С. 36–43.
2. Державно-приватне партнерство / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : meold.kmu.gov.ua.
3. Діяльність Держводагентства / Державне агентство водних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scwm.gov.ua.
4. Дорошенко Л.С. Теоретико-методологічні аспекти платного водокористування в контексті сталого розвитку / Л.С. Дорошенко, В.М. Тищенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 6. – С. 21–24.
5. Економічна криза: втрати і можливості для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newpolityka.in.ua/node/135>
6. Заніздра М.Ю. Економічні наслідки євроінтеграційного курсу України в сфері спеціального водокористування / М.Ю. Заніздра // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1. – С. 44–50.
7. Криворученко З.Р. Організаційний механізм державного регулювання водокористуванням в Україні / З.Р. Криворученко, В.В. Серенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 8. – С. 86–91.
8. Левковська Л. Екологічна складова фіскального регулювання водокористування / Л. Левковська, І. Трачук // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 57–59.
9. Мандзик В.М. Регіональні особливості формування системи платежів за водокористування / В.М. Мандзик // Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2008. – Ч. 2. – С. 94–101.
10. Сундук А.М. Вплив світової фінансово-економічної кризи на розвиток продуктивних сил України: регіональний аспект / А.М. Сундук // Стратегічні пріоритети : науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень. – 2009. – № 2(11). – С. 205–210.
11. Сяська О.В. Аналіз зарубіжного досвіду регулювання процесів водокористування та перспективи його застосування в Україні / О.В. Сяська // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». – 2013. – Вип. 10. – С. 213–224.
12. Формування рентних відносин у водному господарстві України / За заг. ред. акад. НААН України, д. е. н., проф. М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 328 с.
13. Хвесик М.А. Економічні аспекти управління водокористуванням в умовах децентралізації влади в Україні / М.А. Хвесик, Л.В. Левковська, В.М. Мандзик // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2(2). – С. 49–55.